

ZARYS PODZIAŁU TERYTORYALNO-FUNKCJONALNEGO PŁOCKA DO ROKU 1989

Abstrakt

Podział terytorialno-funkcjonalny Płocka w okresie od końca X w. do 1989 r. można rozpatrywać w wielu aspektach, m.in. według jednostek własnościowych, kategorii użytkowania gruntów oraz struktur organizacyjno-terenowych, w tym parafii rzymsko-katolickich, obrębów geodezyjnych, obszarów spółdzielni mieszkaniowych oraz dzielnic miejskich i przemysłowych.

Słowa kluczowe: parafie rzymsko-katolickie, obręby geodezyjne, spółdzielnie mieszkaniowe, dzielnice miejskie, dzielnice przemysłowe

Wprowadzenie

Płock, w okresie swojej prawie tysiącletniej historii do 1989 r. rozwijał się kolejno: od grodowego zespołu osadniczego, z połączenia osad i rynków biskupiego oraz książęcego – do średniowiecznego rozwiniętego miasta, otoczonego murami warownymi, z dużymi zewnętrznymi przedmieściami przy bramach miejskich. Po okresie zastoju i upadku w okresie od początku lat 80. XVI w. do końca XVII w. (w wyniku zniszczeń wojennych oraz wielokrotnych pożarów i epidemii) w XIX w. nastąpił umiarkowany rozwój gospodarczy. Kontynuacją rozbudowy miasta w okresie II Rzeczypospolitej Polskiej (1918-1939) była intensywna budowa powiązań komunikacyjnych z pozostałymi dzielnicami kraju. Po stosunkowo niedużych zniszczeniach w latach II wojny światowej, Płock w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (1945-1989) rozwinął się w przemysłowe, średniej wielkości miasto.

Płock w okresie wczesnego średniowiecza pełnił dwukrotnie funkcję stołeczną. Pierwszy raz w latach 1039-1047 – za czasów księcia Miećława (byłego miecznika króla Mieszka II Lambert), który zbuntował się władzy księcia Kazimierza I Odnowiciela i utworzył z Mazowsza samodzielny byt polityczny oraz drugi w latach 1079-1138, za panowania Władysława I Hermana i Bolesława III Krzywoustego, gdy był rzeczywistą stolicą kraju. W okresie od 1138 r. do 1495 r., Płock funkcjonował jako historyczna stolica Mazowsza i był siedzibą książąt mazowieckich i płockich. Po śmierci księcia Janusza II, w latach 1495-1793 r., tj. do II rozbioru Polski Płock był stolicą starostwa płockiego (powiatu) i województwa płockiego oraz z uwagi na położenie na gruntach należących do króla – został miastem

królewskim. Od 1659 r., po podpisaniu w Lublinie porozumienia pomiędzy stanami Korony Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego (Unia Lubelska) należał do miast królewskich Korony – Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Granice Płocka, określane przez kolejnych książąt i króla Kazimierza I Wielkiego w 1361 r., stworzyły rozproszony przestrzenny układ urbanistyczny wczesnośredniowiecznego miasta, obejmującego rozległe tereny rolnicze: od rzeki Brzeźnicy (Parowa), poprzez wsie kościelne Kostrogaj i Trzepowo – do granic wsi Podolszyce i Ośnica. Plan Płocka i okolicznych wsi z 1925 r. wraz z naniesionymi granicami miasta z XIV w. wykazuje, że obszar prawobrzeżnego Płocka przez wieki niewiele się zwiększył, jak również że na terenach nadanych miastu lub fundacjom kościelnym – ówczesna znaczna część tzw. „przedmieszczań” zajmowała się rolnictwem (fot. 1).

Organizacja służb miejskich Płocka wynikająca z pisemnych aktów prawnych, rozpoczęła się w 1237 r. w okresie panowania księcia Konrada I Mazowieckiego, kiedy osada otrzymała przywilej lokacyjny udzielony przez biskupa płockiego Piotra I Półkozica. W 1435 r. książę Władysław I nadał miastu pełne prawo chełmińskie, które było potwierdzone w 1462 r. i 1514 r. Utworzono wówczas samorząd, w którym rada miejska była organem administracyjnym, a ława z wójtem wykonywała władzę sądowniczą. Od początku XVI w. samorząd miejski był sprawowany przez burmistrza i radę złożoną z ośmiu rajców. O rozwoju gospodarczym Płocka w czasie panowania Jagiellonów świadczą dokumenty, z których wynika, że już w końcu XV w. miasto zrzeszało dziesięć cechów rzemieślniczych: krawców, kowali, kuśnierzy, piekarzy, prasotowów,

piwowarów, rzeźników, szewców, tkaczy i garncarzy. Istniały też bractwa kupieckie i strzeleckie oraz bractwo literackie¹. W XVI w. do końca lat 70., tj. w początkowym okresie I Rzeczypospolitej Polskiej, trwał rozkwit ekonomiczny Płocka, który wytworzył silny lokalny rynek gospodarczy obejmujący miasto i jego okolice, w tym wsie: Brzeźnica, Proboszczewice, Kostrogaj, Powsino, Chełpowo, Trzepowo, Biała, Draganie, Bochenczewo, Chomętowo, Ramutowo, Mirosław i Bielino².

W latach zaboru pruskiego i rosyjskiego oraz w okresie Księstwa Warszawskiego miasto również pełniło funkcje wojewódzkie. W XIX w. obserwuje się stopniowy rozwój techniczny, cywilizacyjny, gospodarczy, ludnościowy i obszarowy. Powstało tzw. „miasto kongresowe” w granicach obecnych alej: Kilińskiego, Jachowicza i Kobylińskiego oraz rzeki Wisły³.

W XX w. w okresie II RP Płock powiększył swój obszar głównie w wyniku przyłączenia w 1923 r. wsi Radziwie, położonej po lewej stronie rzeki Wisły. Od tego roku Płock składa się z trzech części: miasta prawobrzeżnego, miasta lewobrzeżnego i rzeki Wisły z terenem zalewowym. W dwudziestoleciu międzywojennym Płock był miastem powiatowym w województwie warszawskim. Po II wojnie światowej, w czasach PRL, od 1945 r. do 1975 r., Płock funkcjonował jako miasto powiatowe w województwie warszawskim, natomiast w latach 1975-1989 był miastem wojewódzkim. W okresie PRL granice Płocka prawobrzeżnego poszerzono trzykrotnie: w 1953 r. przyłączono wsie: Kostrogaj, Ośnicę i część gromady Boryszewo Nowe; w końcu 1961 r. w wyniku wchłonięcia wsi: Biała Nowa, Biała Parcele, Chełpowo, Draganie Nowe, Powsino, Trzepowo Stare, Winiary, Maszewo i Maszewo Małe oraz w 1982 r., gdy przyłączono wsie: Podolszyce, Imielnicę i Borowiczki⁴.

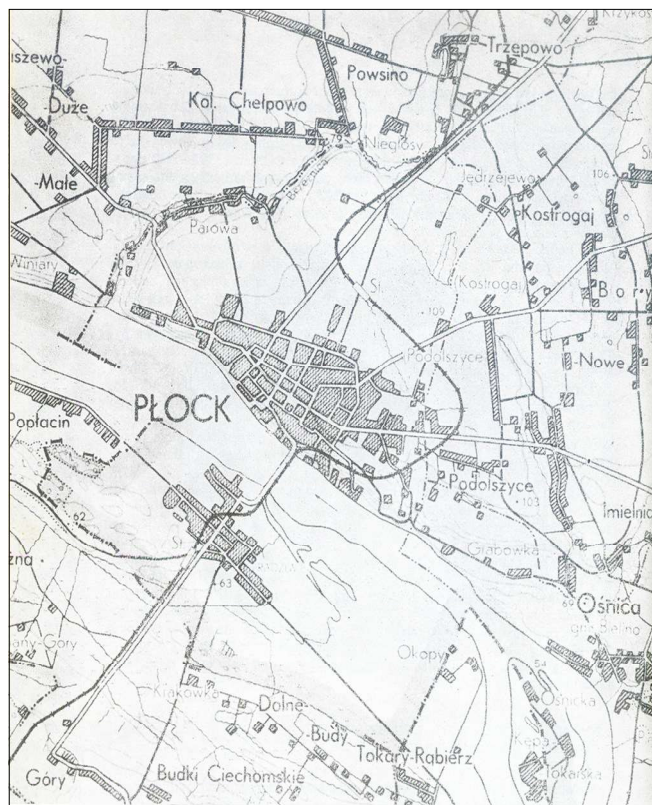
Należy zgodzić się z prof. Anną Marią Stogowską, że pomimo ogromnych strat w zbiorze płockich archiwów, wynikających z kolejnych wojen, a szczególnie w trakcie II wojny światowej: *Dzięki cennej*

¹ T. Żebrowski, *Stolica książąt mazowieckich i płockich w latach 1138-1495*, [w:] *Dzieje Płocka*, t. 1, *Historia miasta do 1793 r.*, Płock 2000, s. 81.

² S. M. Szacherska, *Płock za Jagiellonów (1495-1580)*, [w:] *Dzieje Płocka*, wyd. II, Płock 1978, s. 116.

³ [https://pl.wikipedia.org/wiki/Królestwo_Polskie_\(kongresowe\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Królestwo_Polskie_(kongresowe)) [dostęp: 01.07.2018]; po upadku Napoleona w wyniku ustaleń Kongresu Wiedeńskiego z 9 VI 1815 r. utworzono Królestwo Polskie (Królestwo Kongresowe) połączone unią personalną z Imperium Rosyjskim, potocznie nazywane „Kongresówką”. W związku z powyższym obszar Płocka ustalony w XIX w. popularnie traktowany jest jako „miasto kongresowe”.

⁴ W. Serafimowicz, *Zarys planowania przestrzennego w Płocku*, „Notatki Płockie” 2018, nr 1/254, s. 8-9.

Fot. 1. Plan Płocka i okolicznych wsi z 1925 r.

Źródło: T. Żebrowski, *Stolica książąt mazowieckich i płockich w latach 1138-1495*, [w:] *Dzieje Płocka*, (red.) A. Gieysztor, Płock 1978, s. 62.

inicjatywie Towarzystwa Naukowego Płockiego miasto Płock należy do nielicznej grupy miast polskich z zebranymi i opublikowanymi źródłami okresu staropolskiego (...) Zakres terytorialny zbioru dokumentów obejmuje granice wielkiego Płocka z Radziwem, Podolszycami, Trzepowem, Kostrogajem, Białą, Chełpowem, Maszewem i Winiarami⁵.

Rodzaje podziału terytorialnego Płocka

Rodzaje terytorialnego podziału Płocka oraz gromadzone dane statystyczne zmieniały się w okresie prawie tysiącletniej historii miasta. Podziały wynikały z przestrzennego rozwoju Płocka, praw własności, ze sposobu użytkowania gruntów oraz z okresowych zapotrzebowań struktur organizacyjno-terenowych w poszczególnych okresach rozwoju miasta i określonych uwarunkowań politycznych.

We wstępnej fazie rozwoju Płocka istotnym jest podział miasta wynikający z jego rozwoju przestrzennego. Z zespołu osadniczego można wyodrębnić części terenowe: gród (na Wzgórzu Zamkowym) i podgrodzie (obecny rejon Placu Narutowicza) otoczone wałami ziemnymi, przekształcone w okresie późniejszym w rezydencję książęcą

⁵ A. M. Stogowska, *Źródła do Dziejów Płocka* [w:] *Dzieje Płocka*, t. 1, *Historia miasta do 1793 r.*, Płock 2000, s. 10.

(Wzgórze Zamkowe) oraz w aglomerację przedlokacyjną składającą się z ww. podgrodzia, osady książęcej położonej wzdłuż obecnej ulicy Kościuszki (pomiędzy Wzgórzami Zamkowym i Dominikańskim) i osady wokół kościoła św. Michała (pomiędzy ulicami Piekarską i Małachowskiego)⁶. W następnym etapie rozwoju Płocka występują: obszar zabudowy otoczony murem obronnym i fosą oraz przedmieścia przy bramach miejskich (poza murem warownym): „Grodzkie” zwane również jako „Wyszogrodzkie”, „Dobrzyńskie” i „Bielskie” wraz z położoną u stóp skarpy wiślanej osadą rybacko-portowo-targową „Stara Przystań” (Rybaki).

Należy zaznaczyć, że wczesnośredniowieczny Płock był ściśle związany z rozproszonymi osadami służebnymi (dla potrzeb dworu książęcego i biskupiego): Winiary, Świniary, Kuchary, Drwały, Tokary, Łagowniki, Cieśle, Kobierniki, Szewce, Konary, Woźniki i Sanniki⁷. W osadach tych produkowano m.in. żywność, wino, piwo, naczynia drewniane, wiadra, beczki, kobierce, obuwie, wozy, sanie oraz zajmowano się hodowlą zwierząt, rybołówstwem, wyrębem lasów i robotami stolarskimi.

Podział osady wynikający z praw własności w okresie średniowiecza zamykał się w kilku formach własności: książęcej, kościelnej, szlachty i mieszczan. Rozległa własność książęca sukcesywnie się zmniejszała w wyniku szczodrych nadań dla kościoła rzymsko-katolickiego i osób zastużonych. Użytkowanie gruntów miejskich sprowadzało się do zabudowy mieszkalnej, rzemieślniczej, handlowej, komunikacyjnej i obronnej. Podziały miasta ze względu na charakter struktur organizacyjno-terenowych we wczesnej fazie tworzenia się aglomeracji miejskiej związane były głównie z budownictwem sakralnym kościoła rzymsko-katolickiego.

Na początku XX w. wraz z rozwojem Płocka powstawały załączki dzielnic miejskich. W okresie PRL-u

⁶ M. Trzeciecki, *Początki Płocka [w:] Płock wczesnośredniowieczny*, A. Gołembnik [red.], Warszawa 2011; przyjmowane w wielu publikacjach usadowienie podgrodzia na Wzgórzach Tumskim nie zostało potwierdzone w świetle późniejszych badań archeologicznych. Początek Płocka określa się obecnie na koniec X w., czyli „metryka miasta” jest o ok. 100 lat młodsza niż sądzono do niedawna. Według Macieja Trzecieckiego: należy stwierdzić, że brak jest podstaw do przyjmowania tezy o ceremonialnej czy „kultowej” funkcji Wzgórza Tumskiego w okresie przed budową grodu. W świetle badań prowadzonych w latach 90. i przeprowadzonej ponownie analizy dokumentacji i materiałów z badań wcześniejszych, brak jest podstaw do przyjmowania postulowanej przez Włodzimierza Szafrąńskiego „przedgrodowej” genezy osadnictwa na Wzgórzach Tumskim. Najstarsze ślady aktywności ludzkiej wiążą się tu ściśle z budową grodu, s. 70.

⁷ W. Szafrąński, L. Zygmier, *Płock w dobie narodzin państwa Piastów [w:] Dzieje Płocka*, t. 1, *Historia miasta do 1793 r.*, Płock 2000, s. 31

dla celów statystycznych utworzono dzielnice mieszkaniowe i przemysłowe. Powołano również spółdzielnie mieszkaniowe, które zajęły się realizacją spółdzielczych osiedli mieszkaniowych, w tym również budową pojedynczych budynków wielorodzinnych, ich konserwacją i eksploatacją. Niektóre spółdzielnie mieszkaniowe zajęły się również obsługą życia kulturalno-oświatowego osiedli mieszkaniowych.

„Parafie” kościołów chrześcijańskich i innych wyznań do roku 1989

Historycznie Płock wraz z rozbudową zasobów mieszkalnych i budową kolejnych kaplic i kościołów rzymsko-katolickich oraz innych wyznań podlegał nieformalnemu podziałowi terytorialnemu grupując wiernych zamieszkujących rejon najbliższej świątyni.

Kościół rzymsko-katolicki

W 1075 r. w Płocku powstało biskupstwo, ówczesny przedlokacyjny zespół osadniczy został stolicą diecezji płockiej (mazowieckiej), co ogromnie zwiększyło jego znaczenie oraz całego Mazowsza⁸. Księża profesorowie Romuald Rudziński i Tadeusz Żebrowski, autorzy rozdziału *Dekanat Płocki (Z dziejów parafii)* zamieszczonego w dziele *Diecezja Płocka (1978 r.)*, tak piszą o ówczesnej płockiej parafii oraz o świątyniach na Wzgórzach Świętym (późniejsze jego nazwy: od XII w. Wzgórze Zamkowe, obecnie – Wzgórze Tumskie): *Jeszcze przed powstaniem biskupstwa w Płocku, w X w. powstał na grodzie płockim klasztor benedyktynów, będący prawdopodobnie filią placówki w Łęczycy. Później (w początkach XI w.) powstał kamienny kościół św. Wojciecha, którego resztki odkryto podczas wykopalisk, naprzeciw głównego wejścia do katedry. W XI w. benedyktyni z Mogilna wybudowali na miejscu dzisiejszej katedry murowaną kaplicę św. Wawrzyńca. Z chwilą powstania diecezji rezydujący w Płocku Władysław Herman przystąpił do budowy katedry, w której w 1100 r. pasowano na rycerza Bolesława Krzywoustego oraz pochowano Władysława Hermana i jego żonę. Katedrę tę zniszczyli Pomorzanie w 1126 r. Wkrótce potem biskup Aleksander z Malonne przystąpił do budowy romańskiej katedry, którą konsekrowano w 1144 r. [...] Na terenie obecnej parafii istniały dawniej jeszcze – poza katedrą – miejsca kultu: [...] gotycki kościół zbudowano w XVI w. i połączono go z klasztorem Benedyktynów, którzy do końca XVIII w. zajmowali gmachy mieszczące obecnie Muzeum Mazowieckie (teraz Muzeum Diecezjalne – przyp. autora). Do 1864 r.*

⁸ T. Żebrowski, *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock 1976.

znajdowało się w nich seminarium duchowne. W XVI w. nad Wisłą powstała drewniana kaplica św. Krzyża, pozostająca pod zarządem dominikanów, która przetrwała do połowy XVII w. W 1513 r. pod zamkiem płockim znajdowała się kaplica św. Piotra. Przeniesiono ją pod koniec XVI w. w okolice pałacu biskupiego. Uległa zniszczeniu w XVII w. [...]

Pierwsza parafia płocka powstała przy kolegiacie św. Michała (XI w.), ale biskup Klemens przeniósł ją w XIV w. do nowego kościoła św. Bartłomieja, zbudowanego w 1355 r. Na terenie obecnej parafii św. Bartłomieja istniało dawniej kilka innych obiektów sakralnych. Kościół Św. Ducha zbudowano w XIV w., pod koniec XVI w. powstał przy nim szpital. [...] Nie zachowały się dawne kaplice: św. Idziego (drewniana, zbudowana w XI w. prawdopodobnie z fundacji Władysława Hermana, rozebrano ją w XVIII w.); świętych św. Filipa i Jakuba (drewniana, zbudowana w XIII w. nad brzegiem Wisły, za dawną Bramą Dobrzyńską, uległa zniszczeniu w XVIII w.); świętych św. Leonarda i Katarzyny (zbudowano ok. 1466 r., istniał przy niej szpital dla duchowieństwa, rozebrano ją w 1777 r.) oraz św. Walerego (przy kościele Św. Trójcy, obok kościoła Dominikańskiego, istniała w XVI w.)⁹.

Według ks. prof. Wojciecha Góralskiego: W ostatnim dwudziestolecu XVI w. aglomeracja płocka zaledwie w części mieściła się w obrębie murów warownych i wzgórza zamkowego z katedrą, osobno umocnionego. Cała zabudowa liczyła do 600 domów mieszkalnych, z czego mniej niż połowę obejmowało dawne miasto książęce z dzielnicą żydowską i miastem biskupim. Poza wspomnianymi murami znajdowały się rozległe przedmieścia [...]. Do aglomeracji płockiej należały ponadto: nowa przystań, wieś Rybitwy, młyny – pływaki na Wiśle i młyny nasiębierne na stawach pływające na północ od osady Brzeźnicy. [...] Obok katedry znajdował się murowany dom mansjonarzy katedralnych oraz drewniane domy wikariuszy. [...] W rozbudowanym od strony południowo-wschodniej przedmieściu (wyszogrodzkim) znajdowały się dwa klasztory: dominikanów i norbertanek, następnie kościół i szpital św. Leonarda i św. Katarzyny oraz dwie kaplice, [...]. Niedaleko katedry, od strony Wisły w kierunku Przedmieścia Dobrzyńskiego znajdował się kościół Św. Trójcy wraz klasztorem dominikanów. W 1570 r. klasztor został zlikwidowany, a to ze względu na brak środków utrzymania go oraz usuwania się skarpy wiślanej.

⁹ R. Rudziński, T. Żebrowski, *Dekanat Płocki (Z dziejów parafii)* [w:] *Diecezja Płocka. Struktura personalno-administracyjna (stan na dzień 1 X 1977 r.)*, Płock 1978.

Ruch budowlany w XVI w. objął klasztor norbertanek i funkcjonujący przy nim kościół św. Marii Magdaleny, powiększony w latach 1534-1570 (oba obiekty murowane – przyp. autora). [...] Około 1600 r. biskup Wojciech Baranowski rozpoczął budowę pałacu biskupiego. [...] Do pałacu biskupiego prowadziła – od strony zamku – murowana brama, nad którą znajdowała się kaplica św. Piotra i Pawła¹⁰.

Z danych źródłowych w Płocku było: w 1440 r. – 12 domów kanonicznych; w 1603 r. – 14 kościołów i kaplic; w 1800 r. – 11 kościołów; w 1860 r. – 5 kościołów, 2 klasztory i 5 kaplic. W XIX w. wzniesiono kilka kaplic rzymsko-katolickich, funkcjonowały one w: Pałacu Biskupim, Seminarium Duchownym, szpitalu Św. Trójcy, szpitalu Św. Aleksego, Gimnazjum Płockim i Zakładzie Dobroczynnym Anioła Stróża (Stary Rynek nr 14, 16 i 18).

Ksiądz prof. Michał M. Grzybowski pisał: Pod koniec XVIII w., w ostatnich latach I Rzeczypospolitej i z początkiem wielkiej narodowej niewoli, życie duchowe Płocka poniosło poważne straty: przestały w mieście funkcjonować kościoły: św. Leonarda, św. Katarzyny i Św. Ducha oraz klasztory: jezuitów, benedyktynów, dominikanów i norbertanek. Z tego powodu katolicy płocki, którym przyszło ponad wiek żyć w niewoli, mogli w tym czasie korzystać zaledwie z trzech świątyń. Obok katedry, funkcjonowała bowiem jeszcze fara (kościół pw. św. Bartłomieja – przyp. autora) oraz kościół reformatów po 1865 r., zwany poreformackim (kościół pw. św. Jana Chrzciciela – przyp. autora)¹¹.

I wojna światowa (1914-1918) w znacznej części przebiegała na polskich ziemiach i spowodowała duże zniszczenia, zaś polscy rekruci walczyli w armiach trzech zaborców: niemieckiej, rosyjskiej i austriackiej, przy czym często z konieczności występowali przeciwko sobie. Pozytywnym elementem tego światowego konfliktu było odzyskanie przez Polskę niepodległości (po 123 latach niewoli) i przeszkolenie bojowe polskich żołnierzy, co m.in. umożliwiło pokonanie bolszewików w 1920 r. W Płocku w tej ważnej wojnie dla kraju i Europy poza wojskiem ważną rolę odegrała ludność cywilna, w tym młodzież.

Przedwojenny Płock miał tylko trzy parafie. Była to parafia św. Bartłomieja, św. Stanisława Kostki, zwana jako „Stanisławówka”, w której pracowali

¹⁰ W. Góralski, *Miasto w dobie kryzysu ekonomicznego i zniszczeń wojennych (1581-1717)* [w:] *Dzieje Płocka*, t. 1, *Historia miasta do 1793 r.*, Płock 2000, s. 170-173.

¹¹ M. M. Grzybowski, *Płocki kościół katolicki w okresie niewoli narodowej (1793-1918)* [w:] *Dzieje Płocka*, t. 2, *Historia miasta w latach 1793-1945*, Płock 2006, s. 317.

księży *Salezjanie, duchowi synowie św. Jana Bolko oraz parafia św. Benedykta w Płocku-Radziwie. Oprócz tego wierni mogli korzystać z różnych posług religijnych w bazylice katedralnej oraz w kościele poreformackim św. Jana Chrzciciela przy Seminarium Duchownym. Ponadto na terenie miasta było kilka kaplic należących do zgromadzeń zakonnych, a także w szkołach, szpitalach i w więzieniu*¹².

Najstarsza obecna płocka parafia św. Bartłomieja (adres: ul. Kazimierza Wielkiego 1) została ufundowana przez króla Kazimierza Wielkiego. W 1356 r. biskup Klemens dokonał konsekracji gotyckiego kościoła św. Bartłomieja. Po przebudowie kolegiaty na świątynię w stylu renesansowym z elementami barokowymi w 1772 r. dokonano jej rekonsekracji. W 1856 r. z likwidowanego kościoła św. Wojciecha przeniesiono marmurowy ołtarz główny. Parafia obsługuje terytorium osiedla Starego Miasta bez części wschodniej. Na terenie parafii znajdują się: Dom Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia i Sanktuarium Miłosierdzia Bożego oraz kaplica neogotycka na cmentarzu utworzonym w 1876 r. przy ul. Kobylińskiego, którą ufundował w 1901 r. Stanisław Górnicki. Obecnie kaplica funkcjonuje pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa.

Historia parafii przy kościele św. Benedykta w Radziwiu (adres: ul. Dobrzyńska 2) zaczyna się w XIV w., natomiast początki kościoła sięgają XI w., gdy palatyn Sieciech przekazał pod opiekę benedyktynów własną kaplicę. Kolejna drewniana świątynia została zniszczona przez Szwedów w XVII w., następny kościół jednonawowy w XIX w. został rozebrany. Budowa nowego murowanego neogotyckiego kościoła została zakończona w 1898 r. W 1902 r. arcybiskup warszawski Wincenty Teofil Popiel dokonał jego konsekracji. Po spaleniu kościoła przez wycofujących się hitlerowców w styczniu 1945 r. – został on odbudowany w sierpniu 1945 r. Do parafii radziwskiej w 1606 r. należały: wioski biskupie Dzierżazna i Poptacin, Radziwie kapitulne, Brwilno Norbertańskie i Wyspa Biskupia (na rzece Wiśle – na wprost katedry). W latach 1818-1925 parafia Radziwie funkcjonowała w ramach archidiecezji warszawskiej. Choć Radziwie formalnie weszło w skład Płocka w 1923 r., to w rzeczywistości zaczęło funkcjonować jako dzielnica Płocka w 1925 r. i wówczas parafia radziwska weszła w struktury diecezji płockiej. Parafia w okresie PRL zajmowała terytorium dzielnicy Radziwie oraz wsie: Dzierżaznia, Poptacin, Sendeń Duży, Sendeń Mały oraz częściowo Łąck.

¹² M. M. Grzybowski, *Kościół katolicki w Płocku w latach okupacji* [w:] *Dzieje Płocka*, t. 2, *Historia miasta w latach 1793-1945*, Płock 2006, s. 859.

Parafia św. Stanisława Kostki (adres: Al. Jachowicza 4) została utworzona przez biskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego w 1929 r. na bazie kaplicy przekazanej księżom salezjanom w obiekcie z przebudowanej drewnianej stajni wojskowej z XIX w. Historia tej świątyni sięga 1913 r., gdy ks. Ignacy Lasocki na zakupionym przez siebie w 1907 r. folwarku pobenedyktyńskim zaadoptował stajnię na kaplicę oraz utworzył zakład opieki dla dzieci. W 1975 r. władze kościelne uzyskały zgodę na wybudowanie dwupoziomowej świątyni w kształcie korony królewskiej, symbolizującej okres, gdy Płock był stolicą kraju. Poświęcenie kościoła dolnego dokonał w 1983 r. biskup Zygmunt Krasiński, natomiast górnego kościoła w 1988 r. – biskup Zygmunt Kamiński. Kościół ten w latach „komunizmu” był kolebką płockiej „Solidarności”. W 2000 r. odsłonięto pomnik Ofiar Protestów Robotniczych z popiersiem ks. Jerzego Popiełuszki.

Polski kościół rzymsko-katolicki w okresie II wojny światowej (1939-1945) znalazł się w trudnej sytuacji. Wojna ta spowodowała ogromne straty wśród płockiej ludności cywilnej, prawie kompletnej zagładzie ulegli płockcy Żydzi, szczególnie ucierpieli środowiska kadry kierowniczej miasta oraz duchowieństwo rzymsko-katolickie. Uwięzienie i zamęczenie w 1941 r. biskupów Antoniego Juliana Nowowiejskiego i Leona Wetmańskiego było świadectwem stopnia eksterminacji płockich duchownych. W tym okresie funkcjonowała w mieście tylko jedna świątynia – kościół pw. św. Bartłomieja (fara), w którym proboszczem był chory na gruźlicę ks. Zygmunt Mosielski. Po jego śmierci w marcu 1940 r. *nowym proboszczem został ks. prałat Stanisław Figielski. Do chwili aresztowania pomagał mu ks. prof. Jan Szydłowski, a całą okupację ks. Seweryn Wyczałkowski. [...] Ks. Figielski sprawował rządy w diecezji jako Wikariusz Generalny, a po męczeńskiej śmierci arcybiskupa Nowowiejskiego, Stolica Apostolska dekretem z 6 III 1942 r. mianowała go Administratorem Apostolskim diecezji płockiej*¹³.

W 1945 r. w wyniku decyzji podjętych na konferencji jałtańskiej z 4-15 II 1945 r. przez trzech przywódców koalicji antyhitlerowskiej (USA, ZSRR i Wielkiej Brytanii) powstało państwo polskie podległe ZSRR, który narzucił nowym władzom krajowym ustrój polityczny i gospodarczy. Duże zmiany polskich granic spowodowały masową repatriację ludności z dawnych terenów wschodnich na odzyskane tereny zachodnie. W okresie PRL kościół rzymsko-katolicki był represjonowany, tym niemniej kościoły były wypełnione wiernymi, a hierarchia kościelna pomimo utrudnień budowała nowe kościoły

¹³ M. M. Grzybowski, s. 860.

i kaplice. W Płocku w tym okresie, gdy rozpoczęto budowę nowej Fabryki Maszyn Żniwnych i kombinatu rafineryjno-petrochemicznego oraz gwałtownie wzrastała liczba mieszkańców, zaistniała konieczność przejęcia dużych terenów na północy i wschodzie. W efekcie tego parafie katolickie w Trzepowie i Imielnicy znalazły się w obrębie miasta. Równocześnie w nowych dzielnicach budowano kościoły i powoływano nowe parafie.

Od 1961 r. w wyniku przesunięcia granic Płocka w kierunku północnym wieś Trzepowo Stare znalazła w granicach miasta, w tym również parafia i kościół pw. św. Aleksego (ul. Krzywa 15). Parafia w Trzepowie jest kontynuacją parafii św. Marcina, o której wspominają dokumenty kościelne z 1322 r. Parafia ta pochodzi z fundacji kapituły płockiej. Erygował ją w 1410 r. biskup Jakub z Korzwi. W związku z wcieleniem gruntów tej osady w 1361 r. do Płocka, parafię przeniesiono na początku XV w. do kościoła św. Aleksego w Trzepowie (kościół św. Marcina w XVI w. popadł w ruinę). Parafia obsługuje poza Trzepowem Starym wioski: Brochcin, Brochocinek, Bronowo-Sady, Kostrogaj, Tchorz i Nowe Trzepowo.

Wskutek poszerzenia obszaru Płocka w kierunku wschodnim w 1982 r. sąsiadujące wsie Imielnica i Borowiczki, w tym parafia pw. św. Jakuba (ul. Wyszogrodzka 166) znalazły się w obrębie Płocka. Początki tej parafii sięgają XII w., kiedy z fundacji biskupów płockich powstał w Imielnicy kościół pw. św. Jakuba Starszego. W związku z wybudowaniem cukrowni w bliskich Borowiczkach i rozbudową sąsiednich wiosek ks. Władysław Skierkowski wzniósł w Imielnicy nową świątynię pw. Serca Jezusowego. Aktu konsekracji nowego kościoła dokonał w 1935 r. biskup Leon Wetmański.

W powojennym Płocku powstały kolejno nowe parafie:

- W 1965 r. parafia pw. św. Zygmunta (ul. Tumaska 1) przy istniejącej bazylice katedralnej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny. Historia tej świątyni nawiązuje do kamiennej romańskiej katedry wzniesionej w 1144 r. przez biskupa Aleksandra z Malonne. Po pożarze i rozbraniu tego obiektu w latach 1531-1563 na starych fundamentach wybudowana została nowa katedra w stylu renesansowym z fundacji biskupów Alesandra Krzyckiego i Andrzeja Noskowskiego. Kolejna przebudowa zgodna z założeniami klasycyzmu została przeprowadzona w latach 1784-1787 z fundacji biskupa Michała Jerzego Poniatowskiego. W latach 1900-1903 architekt Stefan Szyller w wyniku gruntownego remontu dokonał przebudowy odtworzenia

wyglądu świątyni renesansowej i wzniósł muzeum diecezjalne. Rekonskrecji katedry dokonał w końcu 1903 r. biskup Jerzy Szembek. Przed bazyliką w 1994 r. postawiono pomnik Ojca Świętego Jana Pawła II;

- w 1973 r. parafia pw. św. Jana Chrzciciela (ul. Nowowiejskiego 2) przy istniejącym seminaryjnym poreformackim kościele z 1789 r., który wybudowali zakonnicy Reformaci (wcześniej wzniesli w 1755 r. drewniany kościół oraz w 1783 murowany piętrowy klasztor). Biskup Bogdan Marian Wincenty Sikorski erygował parafię wydzielając jej teren z parafii św. Bartłomieja. Przed kościołem św. Jana Chrzciciela w 1991 r. został postawiony pomnik błogostawionego arcybiskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego. W 1997 r. przed Domem Pod Trąbami wzniesiono pomnik błogostawionego biskupa Leona Wetmańskiego. Obaj płoccy biskupi zginęli w Działdowie w 1941 r. jako męczennicy;
 - w 1975 r. parafia pw. błogostawionego Maksymiliana Kolbe (ul. Kościuszki 16) – przy istniejącym kościele św. Dominika, pierwszy kościół na Wzgórzu Dominikańskim z fundacji Konrada Mazowieckiego był konsekrowany w 1234 r. przez biskupa Guntera. W związku z powołaniem tej parafii zmniejszono obszar parafii św. Stanisława Kostki;
 - w 1981 r. parafia pw. św. Jadwigi Królowej (ul. Kossobudzkiego 10) – przy nowej świątyni wzniesionej dla potrzeb posług religijnych mieszkańców spółdzielczych osiedli mieszkaniowych, wybudowanych w północnej części miasta (dzielnica mieszkaniowa Dobrzyńska oraz osiedla Tyśiąclecia i Łusiewicza). Przed świątynią został postawiony pomnik św. Jadwigi Królowej, który poświęcił w 2013 r. biskup Roman Marcinkowski;
 - w 1982 r. parafia pw. św. Józefa (ul. Górna 1) – przy nowej świątyni pw. Miłosierdzia Bożego w związku z rozbudową dzielnicy mieszkaniowej Wyszogrodzka. Budowę docelowego kościoła zakończono w 2000 r.;
 - w 1988 r. parafia pw. św. Wojciecha (ul. św. Wojciecha 2) – przy nowej świątyni dla mieszkańców spółdzielczych osiedli mieszkaniowych budowanych w Podolszyczach, które w 1982 r. włączono do Płocka. W 2008 r. zakończono budowę docelowego kościoła, który w tymże roku został poświęcony przez biskupa płockiego Piotra Libere w obecności bp. Romana Marcinkowskiego.
- Z Płockiem związane są dwie parafie, których siedziby znajdują się poza granicami miasta. Pierwszą jest parafia pw. św. Andrzeja Apostoła

w Brwilno Górnym w gminie Biata, zajmująca terytorium północnej części osiedla Winiary oraz poza Brwilnem Górnym wioski: Biskupice, Ludwikowo, Maszewo Duże i Maszewo nad Wisłą. Pierwszy kościół w Brwilnie powstał z fundacji Powatów ok. 1220 r. Obecna drewniana świątynia została wzniesiona w 1740 r., jej konsekracji dokonał w 1787 r. biskup płocki Wojciech Gadomski.

Drugą parafią jest parafia pw. św. Marcina w Słupnie przy ul. Kościelnej 1, która obejmuje terytorium wschodniej części osiedla Imielnica oraz wioski: Bielino, Borowice, Cekanowo, Liszyno, Szeligi i Wykowo. Najwcześniejsze informacje o kościele św. Marcina i parafii są z 1185 r. Kościół ten wraz z wioską Słupno stanowił uposażenie Zakonu Norbertanek w Płocku. Obecny drewniany kościół pw. Świętych Aniołów Stróżów powstał w 1753 r. (z fundacji proboszcza klasztoru norbertanek Mateusza Krzeмиńskiego).

W 1973 r. na cmentarzu komunalnym przy ul. Bielskiej powstała kaplica cmentarna.

Synagogi oraz kościoły ewangelickie, prawosławne i mariawickie do roku 1945

W I RP przechodzenie chłopów pańszczyźnianych do osad miejskich było utrudnione, stąd stosunkowo duży procent ludności w miastach stanowili Żydzi, którzy wskutek prześladowań na Zachodzie Europy masowo przybywali do Polski. W XVI w. Płocku Żydzi utworzyli zwarte osiedle na Starym Mieście (są wzmianki o dwóch synagogach z 1522 r. i 1580 r.). W XIX w., gdy rozrosła się infrastruktura gminy żydowskiej, ok. 1810 r. powstała przy obecnej ul. Kwiatka 7 tzw. mała synagoga, natomiast w 1866 r. – wielka synagoga na miejscu wcześniejszej świątyni pomiędzy ulicami Synagogałną i Tylną (w pobliżu ul. Bielskiej). Niemcy w okresie II wojny światowej na terenach polskich zgładzili prawie całą ludność pochodzenia żydowskiego (ok. 3 mln ludzi). Na ogólną liczbę 34 tys. mieszkańców Płocka w 1939 r. Żydów było ok. 9 tys., co stanowiło ok. 26,5% (zginęło ok. 8 tys.). Zniszczona w czasie likwidacji getta duża synagoga została po wojnie w 1951 r. rozebrana, natomiast – mała synagoga w wyniku remontu i modernizacji stanowi obecnie Muzeum Żydów Mazowieckich.

W następstwie II rozbioru Polski w 1793 r. Płock znalazł się pod panowaniem Prusaków, którzy niezwłocznie przystąpili do szybkiej germanizacji miasta. W wyniku licznego napływu pruskich urzędników i ludności pochodzenia niemieckiego władze pruskie w 1805 r. usunęły dominikanów z klasztoru a kościół pw. św. Dominika przekazały gminie protestanckiej. Świątynia ta pełniła funkcję zboru

ewangelickiego do 1945 r., po wojnie została przekazana katolikom. Obecnie na terenie cmentarza ewangelickiego przy ul. Kazimierza Wielkiego 39 funkcjonuje kościół ewangelicko-augsburski.

Po upadku Napoleona i likwidacji Księstwa Warszawskiego w 1915 r. na Kongresie Wiedeńskim utworzono Królestwo Polskie podległe Cesarstwu Rosyjskiemu, które w początkowym okresie prowadziło w stosunku do ludności polskiej politykę względnej tolerancji, jednakże z czasem przystąpiło do silnej rusyfikacji. W okresie 100-letniej podległości Rosji nastąpiło przekształcenie Królestwa Polskiego (popularnie Królestwa Kongresowego) w zniewolony „Kraj Nadwiślański”, w którym znacznie ograniczono swobody obywatelskie. W wyniku napływu rosyjskich urzędników i dużej liczby wojska carskiego w 1867 r. wybudowana została na terenie Placu Floriańskiego (obecnie Placu Obrońców Warszawy) cerkiew prawosławna pw. Przemienienia Pańskiego, która po I wojnie światowej po adaptacji funkcjonowała jako kościół garnizonowy, w 1929 r. została rozebrana. Ponadto przy koszarach wojskowych wybudowano (przed 1839 r.) dwie drewniane cerkwie pułkowe, do których oprócz żołnierzy uczęszczała rosyjska i rusińska ludność cywilna. Obecnie na terenie kompleksu cmentarnego przy ul. Norbertańskiej (cmentarze: prawosławny, mariawitów, rzymsko-katolicki i garnizonowy) znajduje się prawosławna cerkiewka z 1870 r. pw. św. Michała, natomiast oficjalna urzędowa Kaplica Kościoła Prawosławnego Przemienienia Pańskiego świadczy religijne posługi przy ul. Kościuszki 16 (na terenie dawnego klasztoru Dominikanów).

W 1906 r. utworzony został w Płocku przez Feliksę Marię Kozłowską Starokatolicki Kościół Mariawitów. W latach 1911-1914 przy ul. Kazimierza Wielkiego 27 wzniesiono trójnawową Katedrę Starokatolickiego Kościoła Mariawitów z klasztorem. W Płocku urzędują ogólnokrajowe władze Kościoła Starokatolickiego Mariawitów i mariawickiej diecezji warszawsko-płockiej.

Obręby geodezyjne

Obręb geodezyjny jako jednostka powierzchniowa podziału kraju służy celom ewidencji gruntów i budynków (kataster nieruchomości)¹⁴. W końcu 1989 r. (na koniec PRL-u) w Płocku było wyodrębnionych 13 obrębów geodezyjnych o wielkościach

¹⁴ Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z dnia 29 III 2001 r. w sprawie gruntów i budynków ustalono, że jednostka ewidencyjna dzieli się na obręby geodezyjne.

zblizonych do osiedli miejskich¹⁵, względnie ich części lub wielokrotności: (1) Podolszyce Borowiczki, (2) Trzepowo, (3) Maszewo, (4) Łukasiewicz, (5) Kostrogaj Przemysłowy, (6) Kostrogaj Rolniczy, (7) Działki, (8) Śródmieście, (9) Wyszogrodzka, (10) Podolszyce, (11) Wisła, (12) Radziwie, (13) Kombinat.

Obręby geodezyjne:

- Obręb Podolszyce Borowiczki – stanowi wschodnią część Płocka prawobrzeżnego. Ten największy obręb jest oddzielony od pozostałej części miasta od zachodu ulicami: Mazowieckiego i południową częścią Granicznej. W skład obrębu wchodzi obecnie osiedla miejskie: Podolszyce Północ (z wyłączeniem terenu między ulicami Mazowieckiego i Graniczną), Podolszyce Południe, Zielony Jar, Borowiczki i Imielnica. Nazwa nawiązuje do nazw terenów rolnych wiosek: Podolszyce i Borowiczki.
- Obręb Trzepowo – stanowi północną część osiedla Trzepowo, tj. obszar dawnej wsi Trzepowo (od granicy Kompleksu Rafineryjno-Petrochemicznego PKN Orlen na zachodzie do ul. Bielskiej i granic miasta na północy i wschodzie, granicą południową jest rzeka Brzeźnica).
- Obręb Maszewo – stanowi zachodnią część Płocka prawobrzeżnego. Obszar obrębu zbliżony jest do osiedla Winiary (z wyłączeniem obszaru na północ od ul. Długiej). Południowo-wschodnią granicą jest Brzeźnica a południowo-zachodnią – granica miasta. Nazwa od wsi Maszewo, która częściowo znajduje się w tym obrębie.
- Obręb Łukasiewicz – w skład obrębu wchodzi osiedla: Łukasiewicz (bez Kostrogaju Przemysłowego), Tysiąclecia, Miodowa i Skarpa A (tj. część osiedla Skarpa na północ od ul. Dobrzyńskiej). Nazwa nawiązuje do głównej ulicy przechodzącej przez środek nowych północnych spółdzielczych osiedli budowanych w latach 60. i 70. (dla zatrudnionych w MZRiP i budowniczych).
- Obręb Kostrogaj Przemysłowy – stanowi północno-wschodnią część osiedla Łukasiewicz, tj. część osiedla niezamieszkałego, zawierającego tereny przemysłowe i handlowe oraz obszar pomiędzy ulicami Bielską i Przemysłową). Nazwa nawiązuje do wsi Kostrogaj, na terenie której w latach 50. po przyłączeniu do Płocka powstała dzielnica przemysłowa.
- Obręb Kostrogaj Rolniczy – stanowi południową część obecnego osiedla Trzepowo (od ul. Bielskiej na zachodzie oraz linii kolejowej i ul. Otolińskiej na południu, jak również do granic miasta na wschodzie). Nazwa nawiązuje do terenów rolnych mieszkańców wsi Kostrogaj.
- Obręb Działki – stanowi obszar dwóch osiedli Kochanowskiego i Dworcowa. Nazwa nawiązuje do okresu sprzed zabudowy, gdy działacz społeczny i niepodległościowy Bolesław Zdziarski (1863-1931) rozparcelował własną ziemię na place miejskie, w wyniku czego powstała dzielnica „Działki”, nazywana również „Zdziarką”.
- Obręb Śródmieście – stanowi obszar pomiędzy Wisłą i Brzeźnicą a ul. Dobrzyńską i alejami: Kobylińskiego, Jachowicza i Kilińskiego. W skład obrębu wchodzi osiedla: Kolegialna, Stare Miasto i Skarpa B, tj. obszar osiedla Skarpa – na południe od ul. Dobrzyńskiej. Nazwa nawiązująca do okresu, gdy obecne osiedla miejskie: Stare Miasto i Kolegialna stanowiły dzielnicę Śródmieście.
- Obręb Wyszogrodzka – zawiera obszar pomiędzy linią kolejową a ul. Otolińską i al. Kilińskiego, obejmuje zachodnie obszary osiedli: Wyszogrodzka i Międzytorze. Nazwa związana jest z dawnym traktem do Wyszogrodu i Czerwińska oraz obecną ulicą Wyszogrodzką.
- Obręb Podolszyce – obejmuje tereny Płocka na wschód od linii kolejowej (obecne wschodnie części osiedli Wyszogrodzka i Międzytorze oraz zachodnią niewielką część Os. Podolszyce Północ), od północy dochodzi do ul. Otolińskiej, natomiast na wschodzie graniczy z obrębem nr 1 (wzdłuż ulic Mazowieckiego i Granicznej). Nazwa nieadekwatna do obecnej lokalizacji os. Podolszyce, dotyczy ziem rolnych zachodnich terenów sąsiadujących z dawną wsią Podolszyce.
- Obręb Wisła – dotyczy obszaru rzeki Wisły w obrębie granic Płocka wraz z terenami zalewowymi.
- Obręb Radziwie – jest tożsamy z obszarem osiedla miejskiego Radziwie (lewobrzeżna dzielnica Płocka w PRL). Nazwa wywodzi się od osady o tej samej nazwie, funkcjonującej od średniowiecza.
- Obręb Kombinat – obejmuje obecny teren wielkoprzemysłowy Kompleksu Rafineryjno-Petrochemicznego PKN Orlen oraz zachodnią część osiedla Trzepowo i północną część osiedla Winiary (na północ od ul. Długiej). Nazwa pochodzi z czasów, gdy Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne popularnie nazwano kombinatem rafineryjno-petrochemicznym, a obszar

¹⁵ Osiedle miejskie jako jednostka prawna części miasta została w prowadzona w 1991 r. i jest obecnie w powszechnie stosowana w Płocku, stąd dla celów porównawczych wygodne jest jej użytkowanie.

MZRiP powiększony o strefę ochronną stanowił dzielnicę przemysłową¹⁶.

Obszary miasta zarządzane przez spółdzielnie mieszkaniowe

Spółdzielcze osiedla mieszkaniowe zaczęły powstawać stopniowo począwszy od 1958 r., gdy na fali ówczesnych przemian politycznych utworzono pierwsze dwie spółdzielnie mieszkaniowe (Robotniczą Spółdzielnię Mieszkaniową przy Fabryce Maszyn Żniwnych i Płocką Spółdzielnię Mieszkaniową). Spółdzielnie te w 1965 r. podjęły decyzję o połączeniu się i przyjęły nazwę Płocka Spółdzielnia Mieszkaniowa. W 1972 r. PSM przyjęła nowy statut i nazwę: Płocka Spółdzielnia Mieszkaniowa Lokatorsko--Własnościowa (PSML-W). W 1973 r. z zasobów PSML-W wyodrębniono trzy osiedla spółdzielcze: Tysiąclecia, Łukasiewicza i Kochanowskiego. W 1980 r. przekazano grupę członków oczekujących na mieszkania i część zasobów (Międzytorze i Wyszogrodzka) dla tworzącej się nowej jednostki – Mazowieckiej Spółdzielni Mieszkaniowej (MSM). W 1982 r. utworzono czwarte osiedle spółdzielcze – Dworcowa. W 1972 r. zakończono na osiedlu Tysiąclecia budowę Spółdzielczego Domu Kultury (ul. Krzywoustego 3), który w roku następnym rozpoczął działalność kulturalną i oświatową na rzecz członków PSML-W oraz innych mieszkańców Płocka. W 1978 r. oddano do użytku na osiedlu Kochanowskiego obecną siedzibę PSML-W (ul. Westerplatte 6a). W 1974 r. został otwarty Klub na Osiedlu Łukasiewicza (ul. Łukasiewicza 28), w 1978 r. rozpoczął działalność Klub Osiedla Kochanowskiego (Al. Jachowicza 33/4). Zadaniem działalności klubów jest integracja środowisk spółdzielczych oraz współpraca z samorządem terytorialnym (szczególnie z funkcjonującym w najbliższym rejonie).

Kolejna pod względem wielkości Mazowiecka Spółdzielnia Mieszkaniowa (MSM) – ul. Gierzyńskiego 17 została powołana w 1979 r. MSM przejęła od PSML-W ok. 3600 członków i rozpoczęła budowę osiedla Międzytorze. W ramach dalszej rozbudowy spółdzielnia poza Międzytorzem zarządza zasobami spółdzielczymi w Podolszycach Północ i na osiedlu Wyszogrodzka. W 1981 r. powstała Międzyzakładowa Spółdzielnia Mieszkaniowa Chemik. MSM Chemik działa na terenie osiedli: Kolegialna i Podolszyce Południe. Siedziba Zarządu Spółdzielni – ul. 3 Maja 12.

¹⁶ A. Pomianowska-Molak, *Płock. Podział na obręby geodezyjne, Mapy tematyczne – Rozwój Płocka* (<http://rozwojmiasta.plock.eu/wp-content/uploads/2016/10/OBREBY-A1.pl>), [dostęp: 01.07.2018 r.].

W kolejnych latach utworzono niżej wymienione spółdzielnie mieszkaniowe, które posiadają substancje mieszkalne na różnych osiedlach:

- w 1982 r. – Młodzieżową Spółdzielnię Mieszkaniową, z siedzibą przy ul. Mickiewicza 12a (osiedla: Kochanowskiego i Kolegialna);
- w 1983 r. – Spółdzielnię Mieszkaniowo-Lokatorską Komunalnik, adres: ul. Okrzei 2 (osiedla: Stare Miasto i Skarpa);
- w 1987 r. – Własnościową Spółdzielnię Mieszkaniową Budowlani z siedzibą przy ul. Armii Krajowej 16 (spółdzielnia jest głównym realizatorem budownictwa mieszkaniowego na osiedlu Zielony Jar)¹⁷.

Podział miasta na dzielnice przemysłowe i mieszkaniowe

Początku podziału Płocka na „minidzielnice” można doszukać się we wczesnym średniowieczu, gdy przekształcono gród w rezydencję księżęcą władców Władysława Hermana i Bolesława Krzywoustego (niestety szybko zniszczonych przez kolejnych najeźdźców). Następnie w rejonie dawnego placu kanonicznego (później Rynku Kanonicznego, obecnie placu Narutowicza) powstała dzielnica zamieszkała przez duchownych, zbudowano około 12 kanonii. Kolejną dzielnicę religijno-narodowościową utworzyła ludność żydowska w północno-wschodniej części Starego Miasta.

Na przełomie XIX i XX w. pomimo dużego światowego postępu cywilizacyjnego, w Płocku z uwagi na brak powiązań komunikacyjnych z resztą kraju, próby uprzemysłowienia miasta nie dawały widocznych efektów, a mieszkańcy nadal głównie zajmowali się rzemiosłem i handlem. Tym niemniej powstały pierwsze małe fabryki związane z mechanizacją rolnictwa, które umożliwiły powołanie w przyszłości nowoczesnych zakładów przemysłowych branży rolniczej. Zakłady te początkowo działały na terenie pomiędzy ul. Tumską i Królewiecką i stanowiły mini-strefę przemysłową. W okresie dwudziestolecia międzywojennego doprowadzono linię kolejową do Radziwia, wybudowano dworzec PKP Radziwie, powstały w tej dzielnicy dwie stocznie rzeczne oraz port, następnie wzniesiono największy w kraju stalowy most drogowo-kolejowy przez Wisłę, co w powiązaniu z wybudowaną elektrownią spowodowało powstanie radziwskiej strefy przemysłowej. W latach 60. XX w. przy porcie rzeczonym wybudowano elewator zbożowy z silosami, który na początku lat 70. rozbudowano.

¹⁷ E. Serafimowicz, W. Serafimowicz, B. Trębała, *Spółdzielnie Mieszkaniowe*, [w:] *Z dziejów budownictwa w Płocku*, Płock 2008, s. 179-182 i 222-227.

Terytorium Płocka w II RP sprowadzało się do tzw. miasta kongresowego, ograniczonego alejami: Kilińskiego, Jachowicza i Kobylińskiego, powiększonego w wyniku sukcesywnej zabudowy wzdłuż ulic: Wyszogrodzkiej, Dobrzyńskiej i w kierunku dworca kolejowego PKP Płock oraz w Radziwiu – wokół kościoła św. Benedykta.

W okresie PRL, w drugiej połowie lat. 40 i w latach 50., poza Starym Miastem (w obrębie dawnych murów warownych) i Śródmieściem (miasto kongresowe) funkcjonowały nazwy obszarów zabudowywanych: Wyszogrodzka, Dobrzyńska i Dworcowa (Działki). Od 1953 r. po rozszerzeniu miasta w kierunku północno-wschodnim rozpoczęto budowę dzielnicy przemysłowej Kostrogaj Przemysłowy. W początkowych latach 60. XX w., w związku z rozpoczęciem budowy Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych i przesunięciem północnych granic miasta – ogromny plac budowy MZRiP nazywano Kombinatem (lub dzielnicą Biała). Z czasem obszar miasta przekształcono w sześć dzielnic mieszkaniowych i dwie dzielnice przemysłowe (Załącznik Nr 2), a następnie w dziewięć dzielnic mieszkaniowych i dwie dzielnice przemysłowe (Załącznik Nr 3).

W końcu lat 60. dla potrzeb statystycznych dokonano podziału miasta na 8 dzielnic: *Śródmieście (200 ha), w tym: a) Stare Miasto (20 ha), b) podgrodzie Rybaki (25 ha); Wyszogrodzka (530 ha); Dworcowa (550 ha), Przemysłowa – Kostrogaj (310 ha); Petrochemiczna (1730 ha); Dobrzyńska (190 ha), Winiary (285 ha) i Radziwie (820 ha). Razem – bez Wisły: (4 615 ha). Powierzchnia: a) miasta prawobrzeżnego – 3795 ha; b) miasta lewobrzeżnego – 908 ha; c) rz. Wisły (łącznie z terenami zalewowymi) – 579 ha. Ogółem: 5194 ha¹⁸.*

W 1970 r. dokonano kolejnego podziału miasta (dla celów statystycznych) na 11 dzielnic. Dane z 1972 r.: *Śródmieście (200 ha), Dworcowa (129), Kostrogaj (366 ha), Kostrogaj Przemysłowy (174), Dobrzyńska (317 ha), Maszewo z Winiarami (656 ha), Petrochemiczna (727), Trzepowo (643 ha), Wyszogrodzka (182 ha), Podolszyce (370 ha) i Radziwie (908 ha). Razem (bez Wisły): 4672 ha. Powierzchnia: a) miasta prawobrzeżnego – 3764 ha; b) miasta lewobrzeżnego – 908 ha; c) rz. Wisły (łącznie z terenami zalewowymi) – 522 ha. Ogółem: 5194 ha¹⁹.*

Kolejne dane statystyczne prezentowane przez Jakuba Chojnackiego w oparciu o materiały Miejskiej Pracowni Geodezyjnej oraz inne dane geograficzne o mieście (według stanu na dzień 31 grudnia

1976 r.): *1) Śródmieście – w granicach: most przez Wisłę, al. Kilińskiego, al. Jachowicza, al. Kobylińskiego, ul. Topolowa i rzeka Wisła; w tym Stare Miasto (20 ha) w granicach dawnego miejskiego muru obronnego z XIV w. (Wzgórze Zamkowe, „Dom pod Trąbami”, ul. Tumską, ul. Kwiatka, ul. Okrzei i promenada na skarpie wiślanej) – razem Śródmieście – 192 ha; 2) Dworcowa – 120 ha; 3) Kostrogaj – 371 ha; 4) Kostrogaj Przemysłowy – 181 ha; 5) Dobrzyńska – 338 ha; 6) Maszewo (z Winiarami) – 658 ha; 7) Petrochemiczna – 727 ha; 8) Trzepowo – 637 ha; 9) Wyszogrodzka – 183 ha; 10) Podolszyce – 364 ha; 11) Radziwie – 908 ha. Ogółem (bez Wisły): 4679 ha.*

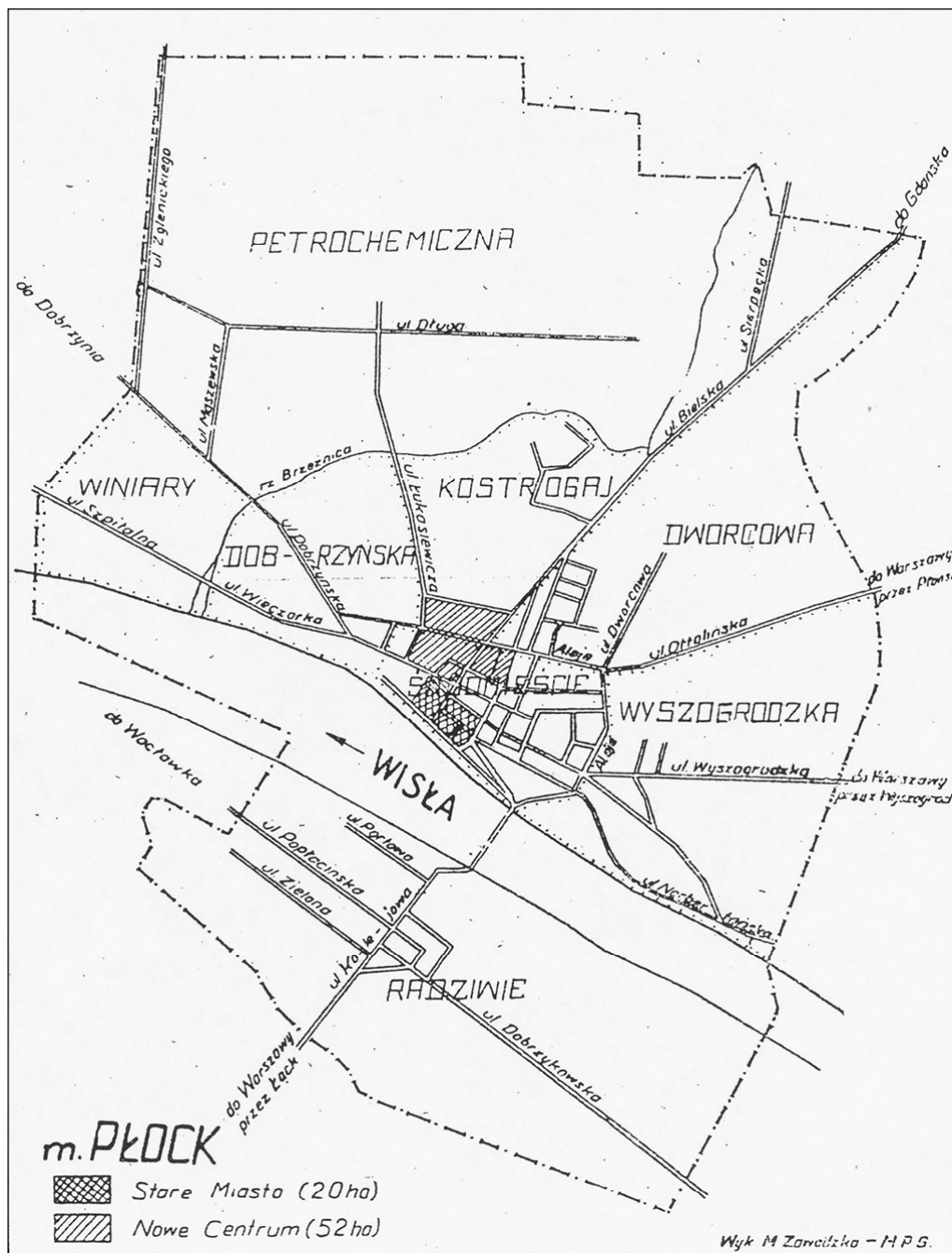
Długość granic miasta z gminami: Stara Biała – 13,6 km, Radzanowo – 5,2 km, Borowiczki – 3,2 km, Gąbin – 2,1 km, Łąck – 5,9 km, Dunińów – 6,3 km. Razem – 36,3 km. Długość Wisły (w granicach administracyjnych miasta): a) lewy brzeg – 5,1 km; b) prawy brzeg – 7,6 km. Razem: 12,7 km. Położenie geograficzne (średnie): a) szerokość geograficzna – 52 stop. 32'; b) długość geograficzna – 19 stop. 40'; c) położenie nad poziomem morza – 105 m; d) położenie Wzgórza Zamkowego (Tumskiego) nad średnim poziomem rzeki Wisły – 45 m. Należy nadmienić, że zabudowa w granicach dawnych murów obronnych (obejmująca Wzgórze Zamkowe i Stare Miasto), zawierająca najstarsze płockie zabytki, została wyodrębniona w ramach dzielnicy Śródmieście²⁰.

Po II wojnie światowej, w okresie PRL, Płock rozwijał się gospodarczo stosunkowo dynamicznie na tle innych miast podobnej wielkości. W wyniku małych zniszczeń wojennych, po pierwszych latach stagnacji nastąpił w latach 50. okres budowania przemysłu, powstały zakłady: mięsne, przetwórstwa owocowo-warzywnego, jajczarsko-drobiarskie, przemysłu terenowego itp. W dzielnicy Kostrogaj Przemysłowy ulokowano wiele zakładów produkcyjnych i magazynów, w tym m.in. Zakłady Stolarki Budowlanej. W południowej części dzielnicy Kostrogaj, w rejonie dworca PKP i obecnych ulic Targowej i Otołińskiej, wybudowano w kolejnych etapach dużą nowoczesną Fabrykę Maszyn Żniwnych²¹.

W latach 60. po przyłączeniu dużych terenów na północ od śródmieścia, na terenie wsi Biała i okolicznych wiosek, rozpoczęto budowę nowej wielkoprzemysłowej dzielnicy, w której ulokowano

²⁰ J. Chojnacki, *Ze statystyki miasta [w:] Dzieje Płocka*, wyd. II, Płock 1978, powierzchnia Płocka w rozbiu na dzielnice mieszkaniowe według stanu na dzień 31 grudnia 1976 r., s. 78.

²¹ E. Serafimowicz, W. Serafimowicz, B. Trębała, *Budowa Fabryki Maszyn Żniwnych w Płocku*, [w:] *Z dziejów budownictwa w Płocku*, Płock 2008, s. 99-100 i 141-144.

Fot. 2. Płock z podziałem na dzielnice w 1968 r.
 Źródło: J. Chojnacki, *Płock 1969 w liczbach*, Płock 1969, s. 42

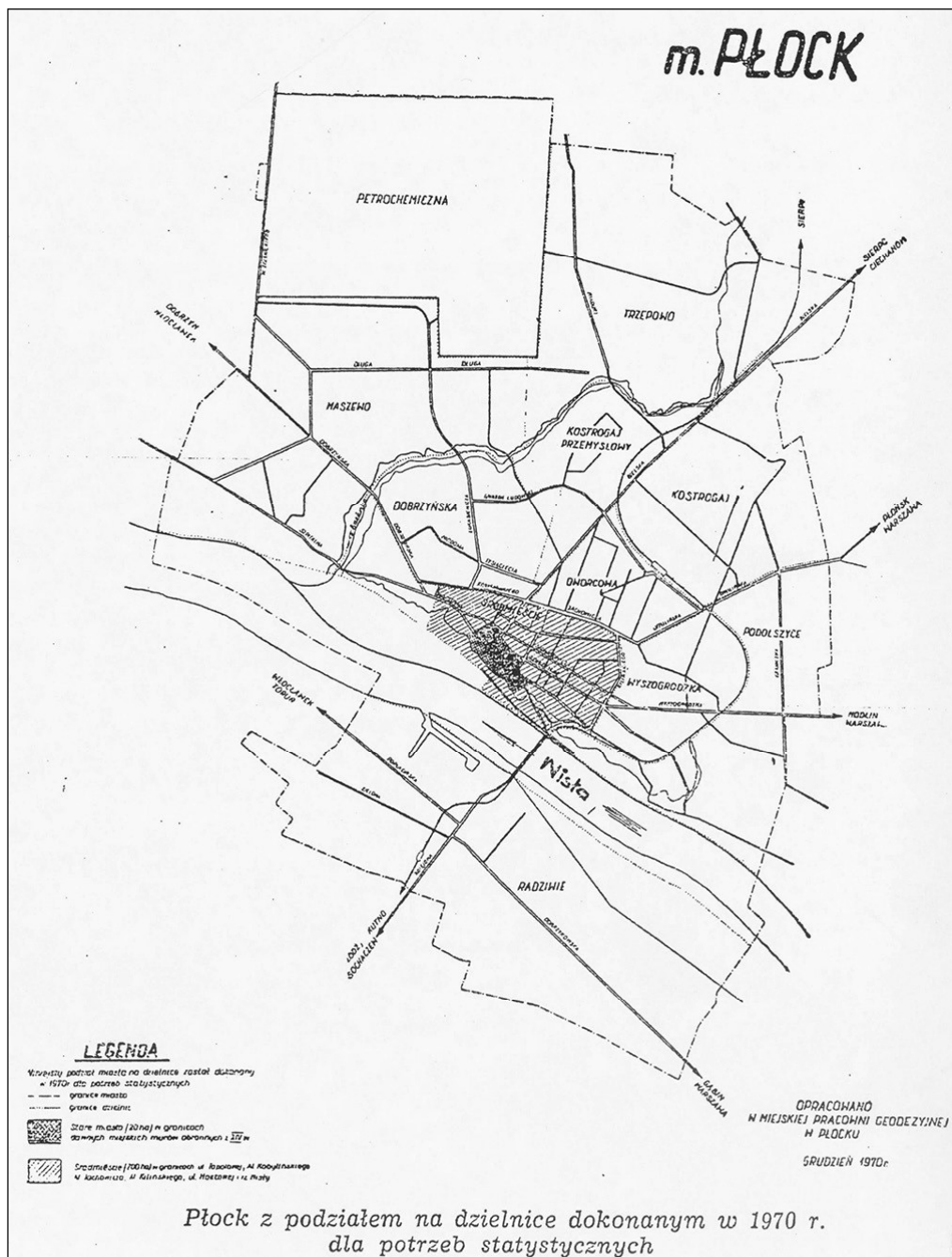
ogromny kombinat rafineryjno-petrochemiczny pod nazwą Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne, tj. kilkadziesiąt fabryk chemicznych²².

Wisła z terenem zalewowym

W latach 70. i 80., w granicach Płocka występowały poza dziewięcioma dzielnicami mieszkaniowymi obszary niezaludnione, tj. dwie dzielnice

przemysłowe (Kostrogaj Przemysłowy i Petrochemiczna) oraz rzeka Wisła z terenem zalewowym (522 ha). Prawobrzeżna część rzeki, od tysiąca lat była związana z Płockiem. W przeszłości rzeka ta stanowiła ważny trakt komunikacyjny i handlowy. W miarę rozbudowy Płocka zwiększała się linia brzegowa Wisły związanej z miastem. Obszar zalewowy Wisły w obrębie Płocka zmieniał się nie tylko w wyniku kolejnego poszerzania granic miasta, lecz także wskutek okresowych powodzi, które czasami tworzyły w kilkukilometrowej pradolinie rzeki nowe koryta (okresowo Radziwie znajdowało się na wyspie). W związku z wybudowaniem w 1970 r.

²² E. Serafimowicz, W. Serafimowicz, B. Trębała, *Budowa Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych w Płocku*, [w:] *Z dziejów budownictwa w Płocku*, Płock 2008, s. 113-121 i 171-173.

Płock z podziałem na dzielnice dokonany w 1970 r. dla potrzeb statystycznych

Fot. 3. Płock z podziałem na dzielnice dokonany w 1970 r.
Źródło: J. Chojnacki, *Płock 1973 w liczbach*, Płock 1973, s. 70

we Włocławku elektrowni wodnej, stopnia wodnego i zapory na Wiśle i utworzeniem się Jeziora Włocławskiego poziom wody w Płocku podniósł się o ok. 3 m.

W obszarze Płocka prawobrzeżnego do Wisły wpadają trzy rzeki: Brzeźnica, Rosica i Słupianka. Rzeki te oraz inne cieki (bez nazwy) utworzyły w wysokim tarasie Wysoczyzny Płockiej malownicze skarpy i wąwozy o bujnej zieleni. Na terenie miasta przy stromych krawędziach wysokich brzegów Wisły powstały głębokie jary jak: Cholerka, Kazimierza Wielkiego czy Abisynia. W blisko

czterdziestometrowej skarpie wiślanej na terenie zabytkowego Płocka wyróżnia się trzy wzgórza (a w zasadzie trzy cyple w skrajnym wysoczyzny): Tumskie (Zamkowe), Dominikańskie (Górki) i Sieciecha (obecnie znajduje się na nim hotel „Starzyński”)²³. Wisła po II wojnie światowej spełnia głównie funkcje rekreacyjne i wypoczynkowe oraz służy do transportu taboru rzecznej, wyprodukowanego w płockiej stoczni rzecznej.

²³ L. Wysokiński, A. Gołębniak, *Budowa geologiczna rejonu skarpy płockiej, jej geomorfologia i topografia* [w:] *Płock średniowieczny*, Warszawa 2011, s. 39-54.

Bibliografia

- K. Badowski, J. B. Nycek, *Architektura Płocka*, Płock 2011
- F. Dorobek, Z. Sokołowski, M. Sottysiak, *Radziwie*, Płock 1965
- J. Chojnacki, *Spółeczeństwo miejskie w procesie uprzemysłowienia*, Warszawa 1982
- J. Chojnacki [red.], *Dziesięć wieków Płocka*, Płock 1966
- A. Gieysztor [red.], *Dzieje Płocka*, Płock 1973, 1978
- A. Gołębniak [red.], *Historia Płocka w ziemi zapisana*, Płock 2000
- A. Goembnik, *Płock wczesnośredniowieczny*, Warszawa 2011
- M. Kallas [red.], *Dzieje Płocka*, t. 1, *Historia miasta do 1793 r.*, Płock 2000
- A. Kłoczek, *Płocka Rafineria i Petrochemia w latach 1959-2000*, Płock 2010
- W. Koński, *Płocka Petrochemia 1960-1985*, Płock 1986
- T. Kordala, *Płock w zaraniu dziejów*, Płock 1995
- T. Kordala, *Z dziejów badań archeologicznych na Mazowszu Płockim*, Płock 2000
- E. Korsak [red.], *400 milionów ton ropy w Płocku*, Płock 2005
- M. Krajewski [red.], *Dzieje Płocka*, t. 2, *Historia miasta w latach 1793-1945*, Płock 2006
- W. Lis [red.], *Diecezja Płocka. Struktura personalno-administracyjna (stan na dzień 1 X 1977 r.)*, Płock 1979
- A. J. Nowowiejski, *Monografia historyczna. Płock*, Płock 1917, 1930
- A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznani*, t. 1, Płock 2002
- A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznani*, t. 2, Płock 2008
- A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płock od A do Z w tysiącletnich dziejach*, Płock 2010
- A. Puchowicz, *Z naftą przez pokolenia*, Płock 2004
- A. Rajkiewicz, *Ludność Płocka, jej aktywność zawodowa i wykształcenie*, Płock 1970
- B. Rydzewska, *Wisła. Z dziejów miasta i rzeki w dwudziestym wieku*, Płock 2000
- W. Serafimowicz, B. Trębała, *Z dziejów budownictwa w Płocku. Inwestorzy, projektanci, wykonawcy*, Płock 2008 (od 2017 r. - w internecie)
- Z. Sokołowski, M. Sottysiak, *Płock. Urbanistyka i architektura*, Warszawa 1975
- J. Stefański, *Płock od A do Z*, Płock 1990
- J. Stefański, *Płock od A do Z w tysiącletnich dziejach*, Płock 1995

DIVISION OF PŁOCK INTO OWNERSHIP UNITS, ORGANIZATIONAL AND FIELD – TO 1989

Summary

The division of Płock into field, organisational and ownership units during has functioned on the basis of: Roman-Catholic parishes, geodetic districts and remaining uninhabited municipal areas.